

РЕАЛІЗАЦІЯ БАРОКОВИХ МІСТОБУДІВНИХ ТРАДИЦІЙ НА ПРИКЛАДІ МІСТА МИКУЛИНЦІВ

© Лукомська З. В., 2015

У дослідженні на прикладі міста Микулинців представлено композиційно-просторові традиції розвитку західноукраїнських міст у період XVII–XVIII ст., які є відображенням ренесансно-барокового містобудування Європи.

Ключові слова: барокова урбаністика, палацово-парковий комплекс, міське середовище, об'ємно-розпланувальна композиція, риси барокової архітектури, історико-архітектурний розвиток.

Постановка проблеми

Барокові містобудівні утворення – міста, замки, палацово-паркові монастирські ансамблі Західної України посідають значне місце серед об'єктів архітектурно-містобудівної спадщини України та Європи. Перебуваючи у складі Речі Посполитої у період XVII–XVIII ст., території західноукраїнських земель розбудовувались архітектурно-містобудівних традицій Італії, Франції, Австрії, Німеччини, Чехії. Реалізовані в цей час представниками української, польської, литовської аристократії видатні та масштабні містобудівні проекти відрізнялись новітніми урбаністичними поглядами та теоріями. Для барокової урбаністики характерними були нові репрезентативні утворення в наявних старих існуючих містах. Їхні головні риси – це розмах та великий масштаб, наявність композиційних осей та театральність. Просторова композиція мала на меті домінувати в структурі міста, визначити його нову геометрію, силует. Просторовими домінантами ставали палаци, резиденції із своїми осями сприйняття у вигляді алей, вулиць, площ.

Розглядаючи чимало містобудівних об'єктів Західної України, зокрема, міста, монастирські комплекси, замкові комплекси, садово-паркові об'єкти, феодалські двори, було виокремлено ті об'єкти, історична забудова яких відповідає традиціям барокової архітектури періоду XVII–XVIII ст. Перечислимо існуючі міста, селища міського типу та інші містобудівні ансамблі, у яких і сьогодні прослідковуються риси барокової архітектури. Найцікавішими серед таких об'єктів є: міста – Жовква, Броди, Івано-Франківськ (первісно Станіславів), Маріямпіль, Калуш, Микулинці, Олика; палацово-замкові комплекси – палац у селі Підгірці Бродівського району Львівської області, Вишнівецький палац у смт Вишнівець Збаразького району Тернопільської області, Язловецький палац у селі Язловець Буцацького району Тернопільської області, фортеця Окопи Святої Трійці у селі Окопи Борщівського району Тернопільської області, Олицький замок в смт Олиці Волинської області; монастирсько-сакральні комплекси – Святоюрський комплекс у місті Львові, Свято-Успенська Почаївська Лавра у місті Почаєві, Манявський скит у селі Манява Богородчанського району Івано-Франківської області, Палац архієпископів у селі Оброшине Пустомитівського району Львівської області та ін.

Формулювання мети статті

Продемонструвати особливості та традиції містобудування вказаної епохи на прикладі селища міського типу Микулинців Тернопільської області, яке в минулому мало риси барокового міста-ансамблю, а витoki його історичного розвитку сягають ще XI ст. і є пов'язані із видатними історичними подіями та особистостями України.

Виклад основного матеріалу

Особливості історико-архітектурного розвитку міста Микулинці

Сучасне селище міського типу Микулинці, в минулому було одним з найстаріших міст Західної України. На-першу писемну згадку про Микулин натрапляє у “Повчанні Володимира Мономаха”, яка датується 1096 роком [1].

Містечко Микулинці постало на винятково мальовничій місцевості Поділля. Сприяла цьому близькість до ріки Серет та заліснені колись сусідні пагорби (рис. 1). Попри Микулинці проходив один з головних татарських шляхів. Тому не дивно, що на північ від селища, на мисі, оточеному півколом ріки, в середині XVI ст. тодішня спадкоємиця маєтку Анна з Синявських, дружина В. С. Йордана, каштеляна краківського, вибудувала укріплений замок [2, с.116]. Саме завдяки Анні Синявській Микулинці в 1595 році згідно з привілеєм короля Сигізмунда III одержали статус міста, що посприяло його активному соціально-економічному розвитку.

Оскільки сім'я Йорданових мала тільки дочок, то спадкоємицею маєтку стала Софія Зборовська. В 1637 р. від родини Зборовських замок придбав Станіслав Конєцпольський гетьман великий коронний. Дещо перебудувавши замок, він тільки зрідка бував у ньому. Після руйнувань фортеці козаками її відбудував Александр Конєцпольський. В період воєн з турками, не зважаючи на хоробру оборону, замок був знову здобутий, але згодом відбудований [4].

Від Конєцпольських Микулинці перейшли до Синявських, від них до Любомирських. У другій половині XVIII ст. микулинецький ключ купила Людвіга з Мнішів Потоцька вдова Йозефа краківського каштеляна, великого коронного гетьмана. В той час замок існував у повному обсязі, але не був сучасною садибою. Була це масштабна двоповерхова споруда, збудована з коленого каменю на плані квадрата, кожна сторона якого мала довжину 75 метрів. По трьох кутах замку виступали потужні циліндричні башти [5]. Об'ємно-просторова композиція споруди мала яскраво виражений оборонний характер, що не відповідало новітнім поглядам того часу. Тому неподалік від середмістя у 1760-ті роки Людвіга Потоцька заклала чудовий палац з парком, який мав традиційне

Рис. 1. Микулинці. Історична карта періоду імперії Габсбургів (1806–1869 рр.) Фрагмент [3].

для періоду бароко об'ємно-просторове вирішення. Згодом вона подарувала Микулинці своєму братові Йозефові Мнішекові, ймовірно від нього цей маєток перейшов до родини Конопків [2, с. 120].

Отже, окрім двох жінок, які спричинилися до виникнення замку і палацу в Микулинцях, важливу роль відіграв також австрійський барон Петро Конопка, який став власником палацу в самому кінці XVIII ст. та мріяв, там на основі місцевих мінеральних вод, створити елітарну бальнеологічну лікарню. Успадкував маєток його син Ян Конопка, який спричинився до розвитку купалень при сірчаних джерелах, а у споруді замку заклав сукенну фабрику. Крім того, у 20–30-х роках XIX ст. він перебудував палац, надавши йому рис пізнього ампіру. Зміни торкнулись передусім житлового і репрезентативного корпусів. У такому вигляді палац проіснував першої світової війни, він складався з трьох частин: середнього корпусу та двох бічних офіцин, які були поєднані з ним за допомогою галерей у одне ціле і утворювали разом форму підкови [4].

На жаль, бальнеологічна лікарня Конопки не витримала конкуренції з боку європейських курортів і Трускавця, тому санаторій згодом закрили. Палац став звичайною резиденцією Конопок, якою вони володіли до початку Другої світової війни. За радянських часів у палаці знаходилась Микулинцівка обласна фізіотерапевтична лікарня, перебуває вона там і досі.

Значна частина цього палацового комплексу збережена до сьогодні (рис. 2, 3). Палац стоїть у центрі парку. Його парковий фасад прикрашений восьмипілястровим портиком коринфського ордера. Звідси ландшафтний парк спускається крутими схилами до ріки, а ліворуч до нього прилягають руїни замку. У парку збереглися три двохсотлітні ясени. Палац і старі флігелі утворюють широкий двір-курдонер. Від головного фасаду кленова алея веде до Троїцького Костелу. Посеред алеї є колодязь, оточений п'ятьма віковичними кленами. Колись палац мав розкішні парадні зали з ампірними розписами на стелі. Сьогодні розписи є втрачені. Стіни приміщень колишнього палацу поштукатурені та пофарбовані.

Рис. 2. Вигляд на головний фасад колишнього палацового комплексу XVIII ст. у Микулинцях, 2015 р. Фото автора.

Рис. 3. Вигляд на парковий фасад колишнього палацового комплексу XVIII ст. у Микулинцях, 2015 р. Фото автора.

Ще однією видатною спорудою Микулинців є Костел Св. Трійці (рис. 4, а), який є яскравим взірцем епохи пізнього бароко, а на Тернопіллі Микулинецькому костелу немає рівних за величиною [6]. Він був зведений на місці старішої дерев'яної споруди костелу у кінці XVIII ст. Новий мурований костел уфундувала графиня Людвіка Потоцька. Авторство проекту костелу приписують графу Августу Фридеріку Мошинському, який був польським державним та громадським діячем і вивчав архітектуру під керівництвом італійського архітектора Гаetano Кьявері. Крім того, рідним містом А. Мошинського був Дрезден. Очевидно, саме з цих причин дослідники архітектури Микулинецького костелу схиляються до думки, що автор проекту надихався архітектурою Дрезденського кафедрального собору Св. Трійці¹ та вбачають багато спільних рис у об'ємно-просторових вирішеннях цих споруд.

Споруда костелу, будучи витонченою тринавною базилікою, має динамічну пластику фасадів, криволінійний план та неповторний силует, що вирізняє її серед інших барокових сакральних споруд Західної України. Ступінчасто-пірамідальна об'ємно-просторова композиція костелу утворена шляхом гармонійного поєднання різних за розмірами простих об'ємів. Костел має багатий архітектурний декор. Його витончені форми, підсилені центральним куполом складної форми, вдало гармонують із вигнутою лінією головного фасаду, який у свою чергу багато оздоблений розвинутими карнизами, пілястрами та нішами. Бічні фасади та задній фасад також мають багате членування за рахунок отворів. Окрім надзвичайно вишуканої архітектури костелу не менш важливим є його розташування на підвищеному плато, що дає можливість доброго його сприйняття з усіх чотирьох сторін. Також гарно читається його силует на під'їздах до містечка зі сторони Тернополя.

Упродовж XVIII–XX ст. костел зазнавав пошкоджень від природних стихій та неодноразово був ремонтований. А після 1945 року використовувався переважно як склад. І тільки в кінці XX ст. його почали відновлювати як сакральну споруду. За цей час були частково втрачені зовнішні та внутрішні елементи декору. Але зараз споруда відреставрована та виконує свою первісну функцію.

У 1780 році за фінансової підтримки Людвіки Потоцької при костелі було створено монастир отців-місіонерів ордену св. Вінцента. Тоді костел і монастир були оточені кам'яною огорожею [2. с. 122]. У 1785 році австрійська влада закрила монастир. Деякий час будівлю використовували, як притулок для убогих. Сьогодні споруди колишнього монастиря є збережені з невеликими змінами. Кам'яна огорожа комплексу майже втрачена.

Особливості об'ємно-розпланувальної структури міста Микулинців

Проаналізувавши особливості історичного розвитку колишнього міста Микулинці та дослідивши сучасний стан його об'ємно-розпланувальної структури, стає очевидним, що найцікавішим і найдовершенішим періодом у його розвитку був період XVII–XVIII ст. Саме риси, притаманні бароковій урбаністиці добре простежуються і сьогодні у міській композиції та вирізняють архітектуру Микулинців з поміж інших міст Західної України.

Цей об'єкт є яскравим прикладом застосування практичного містобудування, у якому реалізовано нові принципи забудови у вже сформованому середньовічному місті. У Микулинцях створено, у порівняно аморфному міському середовищі, композицію, яка стала згодом осередком міського ансамблю. Використовуючи пейзаж як один з головних компонентів міського ансамблю сформовано новий міський центр. Звивисті повороти ріки Серет утворили природне середовище, яке виявилось зручним для зведення могутнього замку у XVI ст., а використання стрімких перепадів рельєфу – для розпланування середмістя за регулярним принципом у низині ріки у період XVII ст. – XVIII ст. Поруч із замком на мисі, оточеному півколом ріки Серет, було розташовано бароковий палац із парком та костел із монастирем. Оскільки історичне середовище Микулинців є збережене із невеликими змінами, це дає нам можливість провести аналіз об'ємно-просторової структури історичного ядра міста на місцевості та зробити висновки щодо особливостей його композиційного укладу і планування.

¹ Дрезденський кафедральний собор Св. Трійці будувався упродовж 1738–1754 років за ескізами італійського архітектора Гаetano Чіавері. Його визнають однією з найвеличніших споруд Дрездена у пізньобароковому стилі.

Під час дослідження було виявлено, що головні складові міської композиції розташовані вздовж єдиної осі сприйняття, яка поступово розкриває глядачеві об'єкти міського середовища. Вздовж цієї осі розташовано головні просторові доміанти історичного ядра міста – споруда костелу та споруди палацу. Своєю чергою, головна вісь сприйняття є головною планувальною віссю, уздовж якої послідовно розташовано площу ринок із ринковою забудовою, сакральні споруди, палацові споруди з бароковим садом, який також мав чітке розпланування, а замикає цю вісь споруда костелу. Отже, незважаючи на складний рельєф місцевості, будівничі та власники міста створили живописну й одночасно регулярну осьову об'ємно-розпланувальну композицію міста, у якій вдало розташовуються головні доміанти, а інші планувальні елементи підсилюють їхнє значення (рис. 5).

Проаналізувавши картографічні та описові матеріали різних періодів та сучасний опорний план смт Микулинців, можемо простежити кілька будівельних етапів у розвитку міста: від нерегулярного середньовічного закладення до осьової регулярної локації, якій притаманна архітектурна естетика бароко. В об'ємно-розпланувальній структурі історичного ядра міста можемо виокремити дві його головні складові – ансамбль палацово-паркового комплексу із костелом та регулярне середмістя. Ці елементи будучи розпланованими у період XVII–XVIII ст., до сьогодні збережені у середовищі історичного центру міста. Головними серед них є:

- ринкова квартальна забудова із чітко відображеною первісною парцеляцією;
- палац XVIII ст. (частково перебудований);
- палацовий парк XVIII ст.;
- костел XVIII ст.;
- монастирська дзвіниця XVIII ст.;
- будівля монастиря XVIII ст.;
- замок XVI ст. (частково збережений).

Зараз майже всі із представлених об'ємно-просторових елементів колишнього міста зазнали змін, але в сукупності вони утворюють характерне середовище та цілісну об'ємно-просторову композицію.

У ході дослідження розпланувально-композиційної структури палацово-паркової частини міського утворення було виявлено, що палацово-парковий комплекс із костелом та спорудою колишнього монастиря утворюють єдиний просторовий ансамбль із присутніми яскраво вираженими рисами барокового містобудування.

Опрацювавши кадастрову карту Микулинців 1861 року [7], виявлено, що партерний сад при замку також було розплановано за принципами європейських садів XVII–XVIII ст. Головними архітектурно-планувальними прийомами створеної композиції були: симетричне планування вздовж головної осі; підкорення всіх частин ансамблю єдиному художньому задуму; активне залучення природного середовища; використання рельєфу місцевості, лісових масивів, рослинності.

Щодо особливостей розпланування міської забудови Микулинців, то структурною одиницею історичного середмістя були і залишились земельні ділянки – парцелі. Їх величину і характер поділу також можемо прослідкувати і зараз у центральній частині міста. Саме збережений історичний масштаб та поверховість приринкової забудови підсилюють цінність історичної барокової спадщини міста.

Своєю чергою, архітектурне вирішення згаданих об'єктів міста Микулинців дає підстави ставити їх в один ряд із знаменитими бароковими реалізаціями Європи. Незважаючи на складну історичну ситуацію на території Західної України упродовж багатьох століть, сьогодні у місті збережено описані вище зразки барокової архітектури, які можемо порівнювати із значними європейськими аналогами. Наприклад, Микулинецький костел Пресвятої Трійці порівнюють із Дрезденським катедральним собором Святої Трійці (Katholische Hofkirche) (рис. 4, б), а палацовий комплекс, особливо планувальна його структура, має багато спільних рис із палацово-парковим комплексом у місті Риджина [8.], яке вважають єдиним збереженим бароковим містом Польщі. Ринкова забудова Микулинців і сьогодні вражає своєю масштабністю та пропорційністю, хоча сучасна архітектура внесла багато дисгармонійних нашарувань у архітектурний образ житлових будівель.

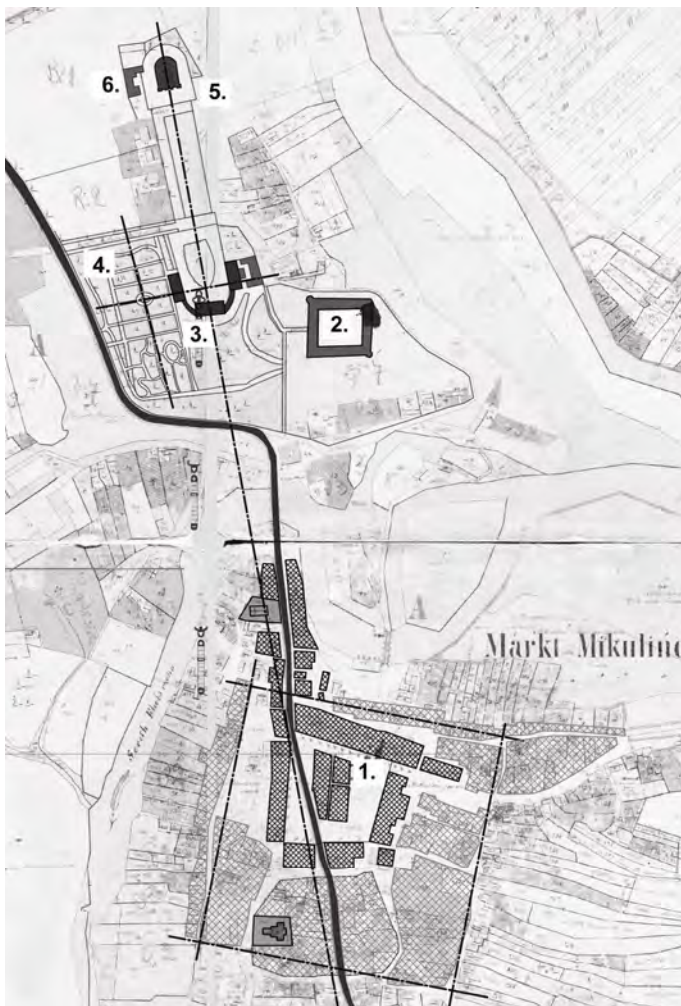

а

б

*Рис. 4. Микунінецький костел Пресвятої Трійці (а), 2015 р. (Фото автора);
Дрезденський катедральний собор Святої Трійці (б), 2015 р. (Фото автора)*

*Рис. 5. Схема компонентів
об'ємно-розпланувальної композиції
історичного ядра міста Микунінів:*

- 1. – Площа ринок;*
- 2. – Замок XVI ст. (частково збережений);*
- 3. – Палац XVIII ст. (частково перебудований);*
- 4. – Палацовий парк XVIII ст.;*
- 5. – Костел XVIII ст.;*
- 6. Будівля монастиря XVIII ст.*

Висновки

Отже, проаналізувавши об'ємно-розпланувальну структуру міста на сучасному етапі розвитку та дослідивши історичні етапи розвитку Микулинців, можемо робити висновки щодо наявності саме барокової традиції в урбаністичному укладі міста.

Саме цей об'єкт є гарним прикладом для демонстрації реалізованих містобудівних ідей, котрі були характерними для європейської урбаністики XVII–XVIII ст. Оскільки історичне ядро Микулинців упродовж століть зазнало незначних структурних змін, можемо констатувати наявність значної архітектурно-містобудівної спадщини ще з періоду XVI ст., коли було закладено оборонний замок родини Синявських. На прикладі цього об'єкта можемо відстежити на трьох рівнях: планувальному, просторовому та композиційному риси барокової урбаністики.

Розглянуті у дослідженні об'єкти та розпланувальні елементи формували характер унікального цілісного середовища міста у XVII – XVIII ст., яке сьогодні досить добре збережене. Між цими об'єктами існували планувально-композиційні та візуальні зв'язки, які можливо простежити і сьогодні. З цього випливає висновок, що не тільки пам'ятки сакральної, громадської та оборонної архітектури XVI – XVIII ст. відіграють роль цінної історико-архітектурної спадщини, а весь містобудівний ансамбль із всіма своїми складовими та із середовищем, яке вони утворюють, є цінною містобудівною спадщиною, яку необхідно берегти та охороняти.

1. *Повесть временных лет по Лаврентьевской летописи / под ред. Д. Лихачова. – Москва – Ленинград: Ин-т Истории АН СССР, 1950 г. – 332 с.* 2. *Aftanazy R. Mikulince. Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej. – Wojewodztwo ruskie Ziemia Halicka i Lwowska: w 7 t. – Wrocław. – Warszawa – Kraków. – Zakład Narodowy imienia Ossolinskich. Wydawnictwo 1995. – T. 7. – S. 116–123.* 3. *The Sekond Military Survey (1806–1869) [Електронний ресурс] // Historical Maps of the Habsburg Empire. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://mapire.eu/en/map/collection/secondsurvey/?zoom=14&lat=49.39116&lon=25.6154>.* 4. *Czolowski A. Przeszłość i zabytki wojewodstwa Tarnopolskiego / A. Czolowski, B. Janusz. – Tarnopol: Wyd-wo Tarnopolia, 1935. – 104 s.* 5. *Hauser Z. Warownia nad Seretem // Spotkania z zabytkami. Kultura. Tradycje. Pamiatki. – 1998. – № 10. – S. 17–18.* 6. *Славчук Ю. Микулинці / Ю. Славчук // Шляхами Золотого Поділля. Тернопільщина і Скалатщина: Регіональний історико-мемуарний збірник: в III т. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто: Друкарня О. О. Василян, 1983. – Т. III. – С. 301 – 309.* 7. *Mikulińce Town Cadastral Map 1861, with Neighboring Villages [Електронний ресурс] // The Geshher Galicia Map Room. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://maps.geshhergalicia.org/cadastral/mykulyntsi-mikulince-1861/>.* 8. *Kreglewska-Foksowicz E. Rydzyna. Urbanistyka i zabytki / E. Kreglewska-Foksowicz. – Poznań : Wydawnictwo poznańskie, 196. – 68s.*

S. Lukomska

Lviv Polytechnic National University,
Department of Restoration of Architectural and Art Heritage

REALIZATION OF BAROQUE TOWN-PLANNING TRADITIONS BY THE EXAMPLE OF TOWN MYKULYNTSI

© Lukomska S., 2015

While exploring the large amount of urban objects from Western Ukraine, such as: cities, monastery complexes, castles, park objects, feudal courts we found that many historical buildings conform the features of baroque architecture dated XVII - XVIII century. The development of architecture and town-planning of Western Ukrainian lands while this period took place under the influence of architectural and urban traditions of Italy, France, Austria, Germany, Czech Republic.

In this article, we demonstrate features and traditions of baroque town-planning on the example of town Mykulyntsi (situated in Ternopil region), which had features of baroque city ensemble in the past. Mykulyntsi is one of the oldest towns in Western Ukraine. In the middle of the XVI century on its territory was built a fortified castle, and in 1760th was built a palace with a park in the baroque style, in is saved in partially reconstructed form. Also on the territory of town Mykulyntsi is situated roman catholic Holy Trinity church, dated XVIII century, the shape structure of which is compared with the best examples of sacral buildings from Europe. In addition to highly elegant architecture of this church, its location - on an higher plateau – is not least important, because it allows us to sight building on all four sides.

After analyzing cartographic, description materials from different time periods, and also actual basic town plan of Mykulyntsi, we detected several building stages in town development: from irregular medieval structure to the regular baroque aesthetics. This town become a bright example of using urban planning practice, where new principles of building in already formed medieval town structure were implemented. In a quite amorphous urban environment of town Mykulyntsi was created the composition, which later became the center of town ensemble.

While this research we found that the main components of town are situated along a single compositional axis of perception, which gradually demonstrates to the viewer the objects of urban environment. Along this axis stay the main space dominants of historical city core - the church and palace buildings. The main axis of perception, in its turn, is the central planning axis along which are gradually situated: market square with its buildings, sacral buildings, palace with baroque garden, which also had a regular planning structure and roman catholic church building, which closes the view of axis. Thus, despite the difficult relief, picturesque and regular shape-planning composition of axis was developed.

After analyzing shape and planning structure of the historic city core at the present stage of development and after discovering the historical development of town Mykulyntsi we can make some conclusions about the presence of the baroque tradition in urban planning structure of the city.

Exectly this object become a good example to demonstrate the realized town-planning ideas that were characteristic for European urban planning dated XVII–XVIII century. We can note the existence of a significant urban heritage dated XVI century (since the time when fortress with castle were laid) according to some structural changes concerning Mykulyntsi historic city core. On the example, of this object we can follow the features of Baroque urban planning at three levels: planning, shape and compositional. Objects and planning elements, represented in this research, formed the character of unique city environment dated XVII–XVIII century. Such elements are in a quite well condition and play a role of valuable historical and architectural heritag.

Key words: baroque urban planning, palace and park complex, urban environment, shape and planning composition, baroque architecture features, historic and architecture development.